

de mos

Jaargang 40
Juli/Augustus 2024

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

7

nidi

inhoud

- 1 Tussen feit en fictie: de invloed van migratie op sociale zekerheid
- 4 Verdeelde meningen waarde immigratie
- 5 Zorg over bevolkingsgroei is vooral zorg over immigratie
- 8 De schaarse mantelzorger

Richard van Zwol, voorzitter Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050; foto: Taco van der Eb / staatscommissie2050.nl

Tussen feit en fictie: de invloed van migratie op sociale zekerheid

JUSTUS VAN KESTEREN & DANIËL VAN VUUREN

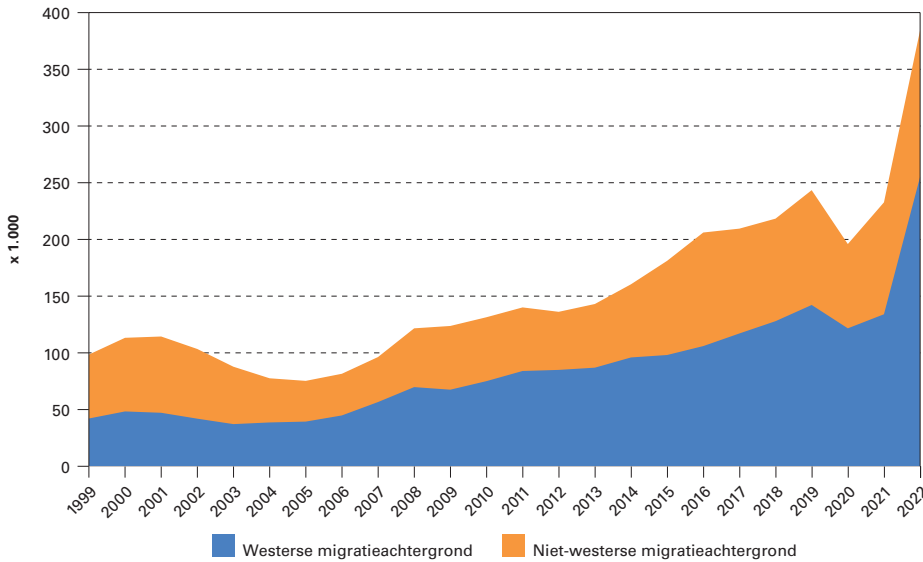
De invloed van sociale zekerheid op migratie is een onderwerp dat tweespalt genereert in politiek en debat. Maar wat is feit en wat is fictie? Onderzoek laat zien dat sociale zekerheid geen belangrijke drijfveer is voor immigratie. Daarnaast is de (netto) bijdrage van migranten aan het sociale zekerheidsstelsel afhankelijk van migratiemotief en herkomstland. En tot slot verhoogt immigratie nauwelijks de werkloosheid onder de lokale bevolking in het land van bestemming.

De relatie tussen sociale zekerheid en migratie is al decennia onderwerp van debat. Er bestaan zorgen dat migranten een disproportionele druk kunnen uitoefenen op sociale voorzieningen, vooral als ze snel toegang krijgen tot voorzieningen zoals bijstand, gezondheidszorg en huisvesting. Bovendien vrezen sommigen dat migranten de lonen en werkgelegenheid van de lokale bevolking onder druk zetten, waardoor zij sneller in een uitkering zouden belanden. Hierdoor zouden de sociale zekerheidskosten voor de lokale bevolking kunnen stijgen. In dit artikel gaan we na of er bewijs is voor deze veronderstelde relaties tussen migratie en sociale zekerheid.

Groei immigranten vooral uit westerse landen

Het aantal immigranten dat naar Nederland is gekomen is in de afgelopen twee decennia meer dan verdriedubbeld (figuur 1). De toename is vooral het gevolg van migratie uit westerse landen (Europa, Noord-Amerika, Oceanië en Indonesië en Japan). Vooral na de toetreding van de Midden- en Oost-Europese landen (MOE) tot de Europese Unie (EU) in 2004 zijn er grote migratiebewegingen naar Nederland in gang gezet, waar bovendien behoefte was aan goedkope arbeidskrachten, bijvoorbeeld in de glastuinbouw. Alhoewel er altijd veel aandacht is voor niet-westerse immigratie – uit Afrika, Latijns-Amerika en Azië of Turkije – is het aantal immigranten uit die

Figuur 1. Immigratie naar Nederland vanuit westerse en niet-westerse landen, 1999-2022

Noot: Westers betreft immigranten uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan. Niet-westers betreft overige immigranten.
Bron: CBS Statline.

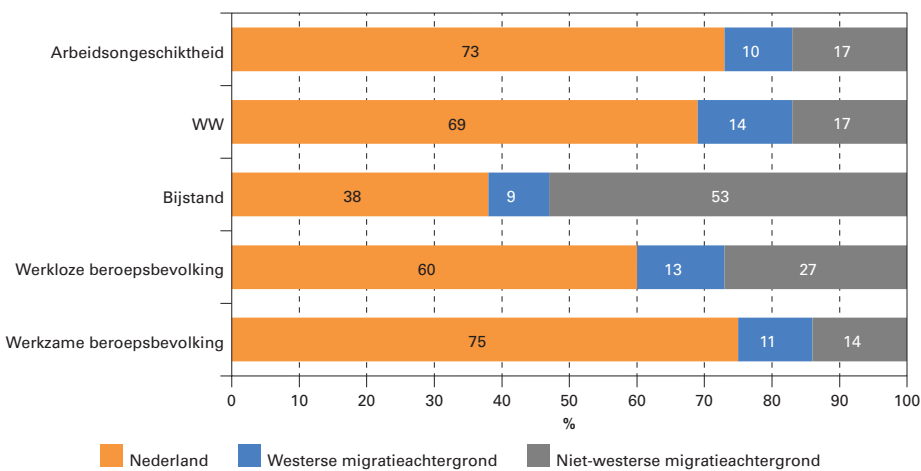
landen beperkt toegenomen in de afgelopen twee decennia. Dit is goed om in gedachten te houden, aangezien de sociale zekerheidsdeelname sterk verschilt tussen westerse en niet-westerse immigranten.

Meer gebruik sociale zekerheid door migranten uit niet-westerse landen

Het sociale zekerheidsgebruik onder migranten met een niet-westerse migratieachtergrond is relatief hoog (figuur 2). Dit heeft niet te maken met hun herkomst, maar hangt onder andere samen met hun relatief slechte positie op de arbeidsmarkt. Niet-westerse migranten zijn gemiddeld lager opgeleid, kiezen vaker studierichtingen waar minder vraag naar is (zoals mbo-opleidingen gericht op economie en administratie) en hebben vaker een thuissituatie die belemmerend uitwerkt voor hun arbeidsmarktkansen (zoals alleenstaande moeders). Deze factoren verklaren echter maar een deel van de achterstand ten opzichte van niet-westerse migranten.

Een ander belangrijk deel van de achterstand heeft te maken met de zogenoemde ‘boete die

Figuur 2. Samenstelling van de werkzame en werkzame beroepsbevolking en sociale uitkeringsontvangers, naar migratieachtergrond, 2022

Noot: De cijfers hebben betrekking op het eerste kwartaal van 2022.
Bron: CBS Statline, eigen bewerking.

verbonden is aan etniciteit’: een verzamelbegrip voor moeilijk meetbare factoren die de arbeidsmarktkansen van niet-westerse migranten verkleinen. Deels gaat het om factoren die beperkt beïnvloedbaar zijn door niet-westerse migranten, zoals discriminatie op de arbeidsmarkt, en deels om factoren die wel beïnvloedbaar zijn en tegelijkertijd inherent zijn aan veelal niet-westerse migratie. Voorbeelden hiervan zijn een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal, een beperkt lokaal sociaal netwerk en beperkte kennis over de geldende omgangsvormen op de Nederlandse werkvloer. Migrantengroepen die de Nederlandse taal en cultuur relatief goed kennen, zoals Surinaamse en Nederlands-Caribische migranten, hebben vaak betere arbeidsmarktkansen.

Tot slot zijn niet-westerse migranten ook vaker asielmigrantengroepen, die in de regel meer belemmeringen ervaren bij het betreden van de arbeidsmarkt. Zo kunnen zij meer mentale problemen ervaren als gevolg van ervaringen in het herkomstland, de reis en lange procedures voor het verkrijgen van verblijfsrecht.

Mensen met een westerse migratieachtergrond maken over het algemeen minder gebruik van uitkeringen dan Nederlanders zonder migratieachtergrond (figuur 2). Westerse migranten zijn relatief vaak arbeidsmigrantengroepen, zoals hooggeschoolde kennismigrantengroepen of Poolse arbeidsmigrantengroepen in de landbouw. Arbeidsmigrantengroepen van buiten de EU kunnen onder bepaalde voorwaarden in aanmerking komen voor bijstand, maar zij lopen een risico op het verlies van hun verblijfsvergunning. Bovendien komen er ook veel kortblijvende arbeidsmigrantengroepen, bijvoorbeeld uit Polen en Roemenië, naar Nederland. Alle uitkeringen samen genomen blijkt dat EU-migrantengroepen uit Midden- of Oost-Europa verhoudingsgewijs minder vaak een uitkering of toeslag ontvangen dan Nederlanders.

Sociale zekerheid is echter geen belangrijke oorzaak van migratie

Het socialezekerheidsstelsel kan in theorie op vier manieren van invloed zijn op (vrijwillige) migratie. Hierdoor zouden royale verzorgingsstaten migrantengroepen met minder kansrijke arbeidsmarktperspectieven aantrekken. In theorie zou een royale verzorgingsstaat: (1) migrantengroepen kunnen aantrekken die profiteren van de sociale zekerheid; (2) migrantengroepen kunnen afschrikken die nadeel ondervinden van een hoge belasting- en premiedruk; (3) reeds gevestigde migrantengroepen kunnen ontmoedigen om weer te emigreren, omdat zij sociale zekerheidsrechten verliezen; en (4) reeds gevestigde migrantengroepen kunnen aanmoedigen om weer te emigreren, omdat zij dan minder belasting en premie hoeven te betalen.

Voor de ‘aanziende werking van de verzorgingsstaat’, zoals voor het eerst beschreven in 1999 door de Amerikaanse econoom Borjas, is na twee decennia van onderzoek echter weinig bewijs. Migrantengroepen lijken niet massaal te vertrekken naar landen met de meest ontwikkelde verzorgingsstaat of met het gunstigste sociale zekerheidsstelsel, zoals bijvoorbeeld dat van Scan-

dinavische landen. Velen reizen af naar landen met een betrekkelijk beperkte verzorgingsstaat, zoals Spanje (bijvoorbeeld Roemenen) of het Verenigd Koninkrijk (bijvoorbeeld Polen). Dat komt onder andere doordat naast financiële overwegingen juist ook psychologische en sociale aspecten een rol spelen in de migratiebeslissing. Voor arbeidsmigranten is bovendien niet zozeer de verzorgingsstaat van belang, maar de aanwezigheid van werk. Arbeidsmigranten vertrekken vooral naar landen waar economische groei is. Daar zijn de kansen op werk het grootst.

Een ruimhartige verzorgingsstaat kan echter wél een reden zijn waarom mensen blijven en niet terugkeren naar het land van herkomst op het moment dat er niet voldoende werk meer is. Dit was bijvoorbeeld het geval toen gastarbeiders uit Turkije en Marokko in de jaren tachtig in Nederland bleven, ondanks de economische laagconjunctuur. Hierbij speelden diverse factoren een rol: ze hadden net familie overgebracht, als ze vertrokken mochten ze niet meer terugkeren naar Nederland, en een deel van hen kreeg een genereuze, weinig verplichtende WAO-uitkering. Op die manier zouden regelingen die onderdeel zijn van onze verzorgingsstaat dus een rol kunnen spelen in het blijven van migranten. Hierbij wordt wel opgemerkt dat het Nederlandse sociale zekerheidstelsel sinds de jaren tachtig en negentig behoorlijk is versoerd en veel meer is gericht op activering. Gevolg hiervan is dat migranten vermoedelijk minder snel blijven 'vastzitten' in een uitkering of voorziening.

Bijdrage migratie verschilt naar motief en herkomst migranten

In het licht van sociale zekerheid moet niet alleen gekeken worden naar de uitgaven aan voorzieningen, maar ook naar de bijdrage aan de samenleving. Het bepalen van de bijdrage is echter complex. Mensen dragen immers op verschillende manieren bij, zoals via deelname aan sociale netwerken, het vervullen van arbeidsposities die cruciaal zijn voor economische en maatschappelijke processen en zelfs via alledaagse activiteiten, zoals het doen van boodschappen. Slechts een deel van deze activiteiten heeft invloed op de overheidsfinanciën via het betalen van belastingen en premies. De bijdrage aan de samenleving kan dus op meerdere manieren worden vastgesteld: de brede maatschappelijke bijdrage en/of de smalle financiële bijdrage aan de staatskas. Met het oog op de financiële houdbaarheid op de lange termijn en de verschillende scenario's voor demografische ontwikkelingen wordt specifiek ingegaan op een inschatting van de financiële bijdrage.

Uit internationaal onderzoek is gebleken dat de netto financiële bijdrage van migratie aan de staatskas zowel positief als negatief kan zijn. Een overzichtsstudie van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) uit 2014 concludeert bijvoorbeeld dat de bijdrage tussen min 0,5 en plus 0,5 procent van het nationaal inkomen (bbp) ligt. Een meer recente overzichtsstudie uit 2020 laat een bredere bandbreedte zien van plus of min 1 procent

Foto: Gerard Stolk / Flickr

van het nationaal inkomen. In dit laatste onderzoek is gekeken naar de uitgaven aan publieke voorzieningen, zoals zorg, sociale zekerheid en onderwijs, en naar de inkomsten uit belastingen en premies.

Ook in Nederland is er discussie over de netto financiële bijdrage van migranten aan de staatskas. Eén onderzoek, getiteld 'Grenzeloze verzorgingsstaat', uit 2021 suggereerde bijvoorbeeld een negatieve nettobijdrage van 17 miljard euro per jaar, wat neerkomt op bijna twee procent van het nationaal inkomen. Echter, andere onderzoekers hebben kritiek geuit op de methoden en aannames die ten grondslag liggen aan deze publicatie. Hoewel de berekeningen van de negatieve nettobijdrage raken aan een maatschappelijke discussie, zijn de gepresenteerde cijfers wel met de nodige onzekerheid omgeven. Het is bovendien van belang om niet alle migranten over één kam te scheren, aangezien er aanzienlijke variatie is in de nettobijdrage van verschillende migrantengroepen. Dit blijkt niet alleen uit het bovengenoemde onderzoek. Ook specifiek onderzoek van de economen Van Vliet en Suari-Andreu gericht op migranten uit Midden- en Oost-Europese landen in Nederland laat zien dat deze vorm van migratie een positieve nettobijdrage levert aan de staatskas. Het is daarom lastig om algemene uitspraken te doen over de nettobijdrage van migranten in Nederland.

Er is echter wel breder gedragen bewijs voor verschillen in de nettobijdrage aan de overheidsfinanciën tussen verschillende migrantengroepen. Daarbij spelen onder andere de volgende factoren een rol:

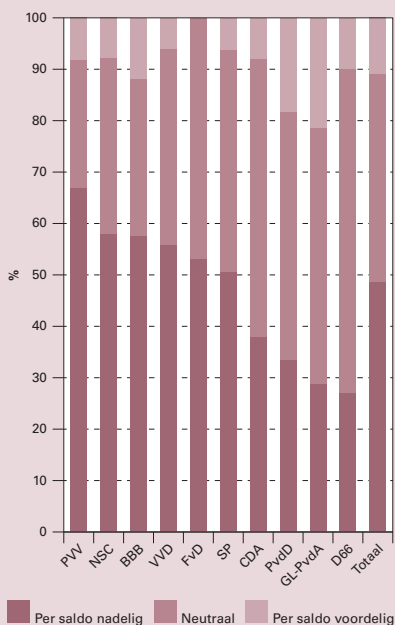
Migratiemotief

Arbeidsmigranten leveren in de regel een positieve financiële bijdrage aan de schatkist. Arbeidsmigranten zijn op zoek naar betaald werk. Zij hebben een aanbod (van arbeid) en hopen een passende vraag (werkgelegenheid) te vinden. Asielmigranten hebben een vraag (naar veiligheid) en hopen een passend aanbod (veiligheid) in het land van bestemming te

VERDEELDE MENINGEN WAARDE IMMIGRATIE

De kiezers van de huidige regeringspartijen PVV, NSC, BBB en VVD zijn tamelijk eensgezind dat immigratie meer nadelen dan voordelen kent. Kiezers van CDA, Partij voor de Dieren, GroenLinks-PvdA en D66 kennen een positievere insteek. Hoewel ook voor deze partijen geldt dat daar het percentage van de kiezers dat per saldo negatief is over immigratie hoger is dan het percentage dat per saldo positief is.

Mening van Nederlanders over de waarde van immigratie voor de samenleving, naar partijkeuze bij de verkiezingen van 22 november 2023 (percentages)

Noot: De vraag waarop deze uitkomsten zijn gebaseerd luidt: "Er zijn in het algemeen meer voordelen van immigratie voor de Nederlandse samenleving dan nadelen" met antwoordcategorieën op een vijfpuntschaal variërend van (1) zeer oneens; tot (5) zeer eens. Alleen politieke partijen waarvoor ten minste 50 waarnemingen beschikbaar zijn worden getoond.

Bron: LISS (2023) gekoppeld aan de module 'Politiek en Waarden' van het LISS-panel.

kunnen vinden. Op voorhand valt daardoor te verwachten dat arbeidsmigratie een positievere financiële nettobijdrage sorteert dan asielmigratie. Bij gezinsmigratie ligt dit complexer, omdat men vaak naar Nederland komt in het kielzog van iemand die al werkt in Nederland en kostwinner is. Studiemigranten brengen meer baten dan kosten met zich mee voor de rijksbegroting. Volgens het Centraal Planbureau (CPB) geldt dat zowel voor hbo- als wo-opgeleiden als voor studiemigranten uit zowel landen in de Europese Economische Ruimte (EER) als niet-EER-landen.

Opleidings- of vaardigheidsniveau

Hooggeschoolde migranten dragen meer bij aan de schatkist dan laaggeschoolde migranten, mede doordat zij meer inkomen vergaren en daarom ook meer belasting afdragen.

Taalachterstanden- en cultuurverschillen

Taalachterstanden en cultuurverschillen belemmeren de integratie op de arbeidsmarkt, waardoor de nettobijdrage negatiever uitvalt. Dit hangt sterk samen met het land van herkomst. Migrant uit niet-westerse landen hebben in de regel grotere taalachterstanden en cultuurverschillen te overbruggen dan migranten uit westerse landen, waardoor hun nettobijdrage kleiner is.

Leeftijd waarop men immigreert

Migrant die als jongvolwassenen arriveren, behoren langer tot de beroepsbevolking. Daardoor is de kans dat zij via werk een positieve bijdrage over de levensloop leveren groter dan oudere migranten. De kans op een negatieve bijdrage is juist groter voor met name oudere migranten.

Om een lang verhaal kort te maken: het type migratie doet ertoe. Wie met werkambities naar Nederland komt, staat anders in het leven dan de persoon die met gevaar voor eigen leven uit bijvoorbeeld Syrië of Oekraïne is gevlucht. De veelheid aan type migranten maakt dat de empirie van migratie een gemengd en soms mistig beeld oplevert over de bijdrage van migranten aan Nederland. Bovendien is de definitie van 'bijdrage' bepalend. Veel onderzoek hanteert een puur financiële kijk op migratie, terwijl vanuit het brede welvaartspectief ook de bredere maatschappelijke bijdragen (zoals een gevarieerder aanbod van cultuur, sociale netwerken, sport en voeding) en kosten (zoals minder sociale cohesie) van belang zijn.

Migratie gaat nauwelijks ten koste van positie lokale bevolking

Als migratie ten koste gaat van de lonen en werkgelegenheid van Nederlandse werknemers, zou dit tot meer gebruik van de sociale zekerheid kunnen leiden. Immers: de sociale zekerheid zal moeten bijspringen als mensen hun baan verliezen of het inkomen sterk daalt. Uit talloze economische studies in de Verenigde Staten en Europa blijkt echter dat ook aan de onderkant van de arbeidsmarkt nauwelijks druk op de lonen ontstaat door migratie. Ook leidt migratie niet tot een substantiële stijging van de werkloosheid van de

zittende bevolking, al is er soms een klein effect. De belangrijkste reden hiervoor is dat migranten in de regel ander werk uitvoeren dan de zittende bevolking. Verdringing speelt hierdoor naar verwachting een beperkte rol. Migrant verrichten meestal werk dat 'complementair' is en niet 'concurrerend'. Hierdoor vormen migranten geen 'probleem' in een krappe arbeidsmarkt, maar juist een 'oplossing': zij voorzien in een vraag naar arbeid die anders niet wordt vervuld. Het valt daarom niet te verwachten dat de sociale zekerheidsdeelname van de lokale bevolking toeneemt als gevolg van migratie.

Conclusie

De nettobijdrage van immigranten aan het sociale zekerheidsstelsel is sterk afhankelijk van verschillende factoren zoals herkomst, migratiemotief en opleidingsniveau. Migrant met een niet-westerse achtergrond maken meer gebruik van sociale zekerheid door hun kwetsbare positie op de arbeidsmarkt, terwijl westerse arbeidsmigrant minder afhankelijk zijn van uitkeringen. Er is weinig bewijs dat een royaal stelsel van sociale zekerheid migranten aantrekt. Bovendien hebben migranten over het algemeen een beperkte invloed op de werkgelegenheid en lonen van de lokale bevolking, wat betekent dat hun invloed op de sociale zekerheidsdeelname van de lokale bevolking gering is.

Justus van Kesteren, SEO Economisch

Onderzoek, e-mail: j.vankesteren@seo.nl

Daniël van Vuuren, SEO Economisch Onderzoek

en Tilburg University, e-mail: d.vanvuuren@seo.nl

LITERATUUR:

- Beek, J. van de, H. Roodenburg, J. Hartog en G. Kreffer (2021), *Grenzeloze verzorgingsstaat. De gevolgen van immigratie voor de overheidsfinanciën*. Zeist: Uitgeverij Demo-Demo.
- Bisschop, P., J. van Kesteren, K. van der Ven e.a. (2021), *Naar een betere startpositie op de arbeidsmarkt*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Borjas, G. J. (1999), Immigration and welfare magnets. *Journal of Labor Economics*, 17(4), pp. 607-637.
- CPB en SCP (2018), *Verdringing op de arbeidsmarkt*. Den Haag: Centraal Planbureau/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CPB (2019), *Economische effecten van internationalisering in het hoger onderwijs en mbo*. CPB-notitie, Den Haag: CPB.
- Henessy, G. en J. Hagen-Zanker (2020), *The fiscal impact of immigration. A review of the evidence*. Swiss Agency for Development and Cooperation: Working paper, 573.
- Lucassen, L. en J. Lucassen (2011), *Winnaars en verliezers. Een nuchtere balans van vijfhonderd jaar immigratie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- OESO (2014), *Is migration good for the economy?* Parijs: OESO.
- Vliet, O.P. van en E. Suari-Andreu (2022), *Migranten uit Midden- en Oost-Europese landen en collectieve uitgaven aan sociale zekerheid*. *TPE Digitaal*, 16(3), pp. 28-44.

Zorg over bevolkingsgroei is vooral zorg over immigratie

HARRY VAN DALEN

De bevolkingsgroei in Nederland van de laatste tien, twintig jaar is vooral een groei gedreven door immigratie. Wat doet dat met de verwachtingen en zorgen van Nederlandse inwoners? Nederlanders willen in grote meerderheid geen bevolkingsgroei, maar eerder krimp of een stabiele bevolking. De dominante drijvende kracht achter de huidige afkeer van bevolkingsgroei zijn de verwachte negatieve effecten van immigratie voor de samenleving.

Nederland wordt grijzer, diverser en drukker. Het is een ontwikkeling die voortkomt uit de verwachting dat we langer leven, wellicht minder kinderen krijgen en dat er per saldo meer mensen naar Nederland komen dan er vertrekken. Bevolkingsgroei en de druk die dit uitoefent op de ruimte en samenleving is een bekend gegeven. Vanaf het begin van de negentiende eeuw tot ver in de twintigste eeuw (eind jaren zeventig) lag de totale bevolkingsgroei aanmerkelijk hoger dan we nu gewend zijn. De bevolkingsgroei was vooral in de wederopbouwjaren na de oorlog een grote zorg. Koningin Juliana kon in haar troonrede van 1950 nog melden: “De sterke bevolkingsgroei en de beperktheid van de beschikbare grond blijven krachtige bevordering der emigratie eisen.” De zorg van overbevolking kon men op vele plekken horen of optekenen. Zo werd in 1950 de kinderwens van vrouwen die van plan zijn te trouwen (in ‘ondertrouw’ waren) onderzocht. Het antwoord van een “secretaresse, 26 jaar” is illustratief voor de zorg van die tijd: “Gezien de enorme toename van de Nederlandse bevolking tot 10 miljoen zielen, acht ik grote gezinnen ten ene male onverantwoordelijk daar de bevolking uit de grenzen barst”. En in 1958 kon men in een enquête onder jongvolwassenen hun onvrede beluisteren: overbevolking werd, na de woningnood, als het grootste nationale probleem gezien. Daarna zijn er talrijke keren pleidooien geweest om de bevolkingsgroei binnen de perken te houden. De Staatscommissie Muntendam (1972-1976), een voorloper van de huidige Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050, erkende ‘de volte’ van Nederland en prominente leden als Jan Tinbergen en Jan Pen wilden het liefst een omvang van 10 miljoen.

De bevolkingsgroei stond ook dit jaar centraal in het rapport ‘Gematigde groei’ van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050, waarbij onder andere de aandacht werd gevestigd op de rol van migratie in de totale bevolkingsgroei. Zonder migratie zou de Nederlandse bevolking constant blijven dan wel krimpen. In dit artikel wordt wat langer stilgestaan bij een onderzoek onder de Nederlandse bevolking dat ten grondslag lag aan het hoofdstuk in het rapport over sociale cohesie (zie kader). In het bijzonder wordt de vraag onder de loep genomen wat er schuilgaat achter de houding van de Nederlandse bevolking ten aanzien van de bevolkingsontwikkeling en de rol die migratie daarin speelt. Wil men terug naar 10 miljoen inwoners? Of is men

Foto: James Cridland / Flickr

inmiddels gewend aan 18 miljoen en vindt men de huidige bevolkingsomvang eigenlijk wel een gewenste omvang?

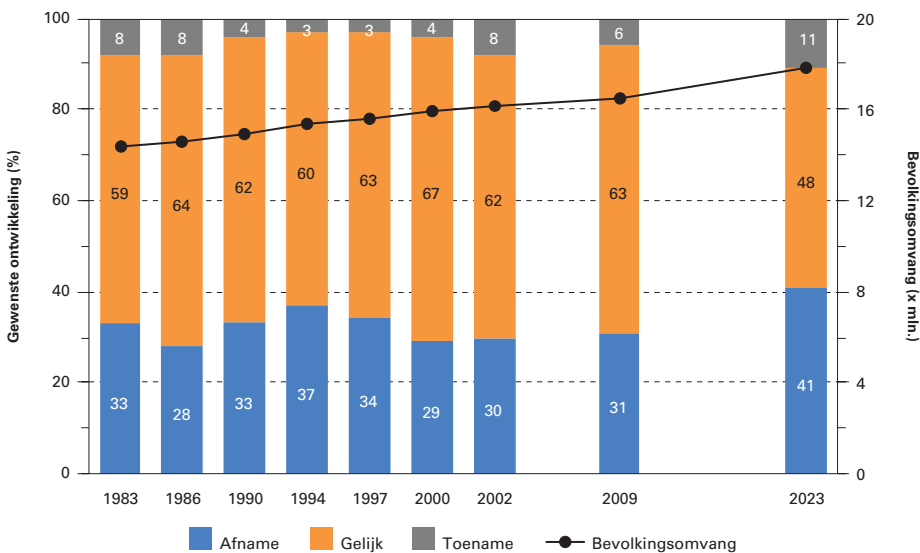
Gewenste bevolkingsontwikkeling

De vraag welke bevolkingsontwikkeling Nederlandse burgers gewenst vinden is sinds 1983 op gezette tijden door het NIDI aan Nederlanders voorgelegd. Figuur 1 laat zien hoe de voorkeur zich de afgelopen veertig jaar heeft ontwikkeld, waarbij ook de bevolkingsomvang van de bijbehorende jaren is vermeld. Bij de interpretatie van de laatste twee jaren moet men echter wel bedenken dat de gaten tussen de enquêtejaren 2002, 2009 en 2013 veel groter zijn dan in de periode daarvoor en het onbekend is wat de

ONDERZOEK OPVATTINGEN OVER BEVOLKINGSONTWIKKELINGEN

In het kader van het rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 is in juli/augustus 2023 een enquête uitgezet onder het LISS-panel van Centerdata, een panel van ongeveer 5.000 deelnemende huishoudens die representatief zijn voor de Nederlandse bevolking van 16 jaar en ouder. Aan dit onderzoek hebben 3.076 panelleden meegedaan. Oudere cijfers over bevolkingsvoorkeuren zijn gebaseerd op peilingen gehouden in het kader van het project Meningingen en Opvattingen over Aspecten van het Bevolkingsvraagstuk (MOAB) verzameld in de periode 1983-2000 door het NIDI. Dit project vloeide voort uit een van de aanbevelingen van de Staatscommissie Muntendam. De data voor het jaar 2002 en 2009 zijn verzameld door Centerdata via het Center-panel in opdracht van het NIDI.

Figuur 1. Gewenste toekomstige bevolkingsontwikkeling en feitelijke bevolkingsontwikkeling van Nederland, 1983-2023

Noot: De vraag waarop deze resultaten zijn gebaseerd luidt: "Vindt u het wenselijk dat het aantal inwoners in Nederland in de toekomst toeneemt, ongeveer gelijk blijft of dat het afneemt?" Voor het vergelijkbaar maken de peilingen 1983-2009 met die van 2023 zijn de opvattingen van personen met een migratieachtergrond buiten beschouwing gelaten omdat deze in de jaren 1983-2009 een verwaarloosbaar kleine groep vormden in het Center-panel.

Bron data: NIDI-MOAB (1983-2000), NIDI/Center-panel (2002-2009) en LISS-panel (2023); CBS (bevolkingsaantallen).

houding ten aanzien van toekomstige bevolkingsontwikkelingen was in die tussenliggende jaren.

Wie een blik op de figuur werpt, ziet allereerst dat er over de jaren slechts een geringe voorkeur voor bevolkingsgroei was. In de voorgaande jaren gaven de meeste Nederlanders aan dat ze de status quo – een gelijkblijvende bevolking – gewenst vinden. Deze voorkeur voor een gelijkblijvende bevolking suggereert dat er onder de Nederlanders in de loop der tijd gewinning of aanpassing aan de bevolkingsomvang van het moment plaatsvindt. De bevolking is immers over de jaren gegroeid waardoor je zou verwachten dat er steeds meer aanhangers voor krimp zouden komen. Oudere generaties die een minder druk Nederland kenden, worden op een gegeven moment opgevolgd door jongere generaties die een hogere bevolkingsdichtheid als een gegeven of vanzelfsprekend zien. De verandering in 2023 valt echter toch als een lichte afwijking van het

verleden te zien: de status quo groep, hoewel nog steeds de grootste groep, is veel kleiner geworden, en de voorstanders van krimp (en zelfs groei) nemen licht toe.

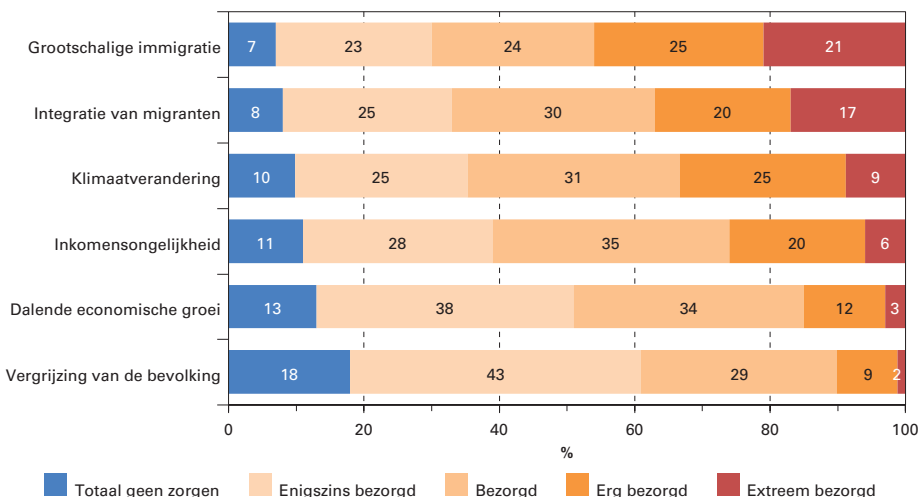
Gewenste bevolkingsomvang

De bovenstaande gewenste ontwikkelingen geven weliswaar een richting aan, maar aan welke bevolkingsomvang denkt men? Het meest gegeven antwoord in 2023 op de vraag "De Nederlandse bevolking bestaat op dit moment uit 18 miljoen inwoners. Wat is in uw ogen de meest wenselijke omvang van de bevolking?" was 18 miljoen inwoners en wel door 29 procent van de respondenten. Dat is logisch aangezien de groep die wil dat de bevolking in de toekomst 'ongeveer gelijk' blijft 48 procent bedraagt (zie figuur 1). Over het algemeen denken Nederlanders aan een maximale bevolkingsomvang van 18 miljoen inwoners: 90 procent van de antwoorden is 18 miljoen of lager. En ook dat is consistent met wat er in figuur 1 staat: 89 procent wil een gelijke of krimpende bevolking. Opvallend is dat de tweede meest genoemde bevolkingsomvang het getal van 15 miljoen inwoners (23%) is. Wellicht dat het lied '15 miljoen mensen' van de componisten Fluitsma en Van Tijn in de hoeden van mensen is blijven hangen; een lied dat oorspronkelijk bedoeld was als reclame voor de Postbank, en later uitgroeide tot een nummer 1 hit in 1996.

Wat gaat er schuil achter deze opvattingen?

Opvattingen over bevolkingsontwikkelingen komen niet uit de lucht vallen en komen voort uit bijvoorbeeld zorgen over de leefbaarheid van een land of zorgen over de toekomst. Veel actuele thema's kennen zowel voor- als nadelen voor de economie en voor de samenleving. Arbeidsmigratie is een bekend voorbeeld. Zonder migranten kunnen innovatieve bedrijven (als ASML en VDL) van de Nederlandse universiteiten niet naar behoren functioneren. En gelet op de in de nabije toekomst voorziene arbeidsmarktcrisps is migratie een onlosmakelijk onderdeel van de oplossing. Maar migratie kan ook nadelen hebben. Bijvoorbeeld, de lonen kunnen onder druk komen te staan, integratieproblemen kunnen maatschappelijke spanningen oproepen, maar ook extra onderwijs- of zorgkosten met zich meebrengen. En tot slot betekenen meer nieuwe inwoners zowel schaalvoordelen als -nadelen. Een voordeel van groei is dat de financiële last van publieke goederen als dijken, infrastructuur of veiligheid gespreid kunnen worden over meer mensen. De nadelen komen tot uitdrukking wanneer groei schaarse oproept. Dus wanneer het gebruik van publieke diensten (zoals zorg of onderwijs) of goederen (zoals snelwegen) van de ene persoon het gebruik van een ander beperkt. Die nadelen kunnen ook tot uitdrukking komen op bijvoorbeeld een gebrek aan werkende woningmarkt waarin de schaarse vooral in prijsstijgingen tot uiting komen. De nevenstaande figuur 2 bevat een aantal onderwerpen die relevant zijn voor de toekomst van de Nederlandse samenleving waarbij de zorgen van burgers is bevraagd.

Figuur 2. Zorgen onder Nederlanders over verwachte problemen in de komende tientallen jaren (gerangschikt naar erg/extreem bezorgd), 2023

Bron: LISS-panel (2023).

dering en vergrijzing – respectievelijk 34 procent en 11 procent erg tot extreem bezorgd – lager op de ranglijst van zorgen komen. Op zich is dat al een opzienbarend feit omdat zowel vergrijzing als klimaatverandering op de lange termijn op vele vlakken nog veel nadrukkelijker dan immigratie gevolgen kan hebben voor de Nederlandse samenleving. Immigratie kan ook een bron van groei zijn. De cijfers over de belangrijkste zorgen contrasteren behoorlijk met de uitkomsten van een enquête onder Europese bevolkingsonderzoekers uit 2020 met eenzelfde vraagstelling: slechts 17 procent van deze experts was erg tot extreem bezorgd over grootschalige immigratie voor hun eigen land, en nummer één zorg was klimaatverandering: 69 procent was erg tot extreem bezorgd.

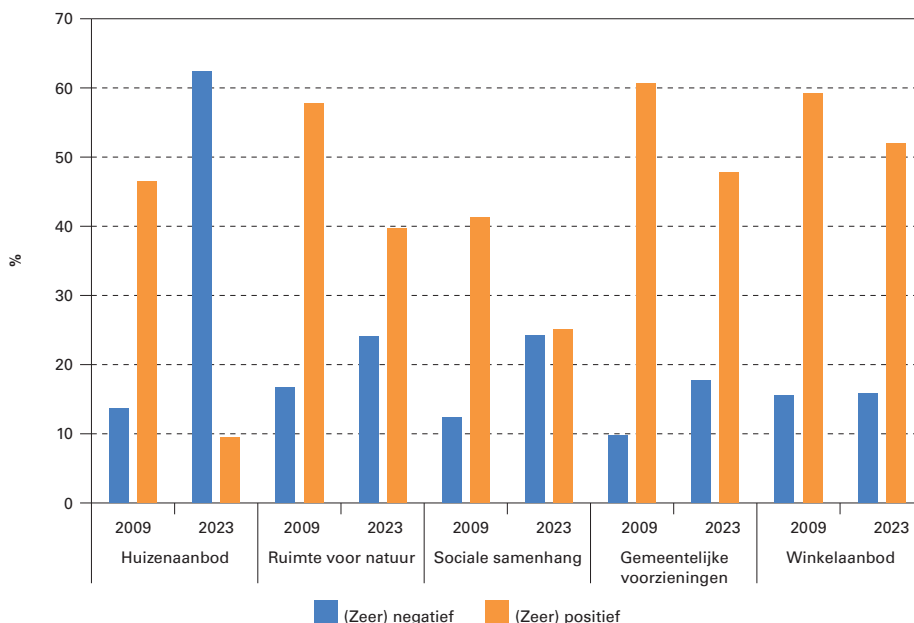
In het verklaren van de gewenste bevolkingsontwikkeling voor Nederland blijkt op basis van een statistische analyse dat de migratie- en integratiezorgen de belangrijkste krachten zijn: hoe meer zorgen, hoe sterker de voorkeur voor bevolkingskrimp. Zorgen over klimaatverandering hebben in deze statistische analyse geen invloed op de gewenste bevolkingsontwikkeling. Van de groep die erg tot extreem bezorgd over grootschalige immigratie is vindt 52 procent dat de bevolking moet dalen, vergeleken met 28 procent onder de groep burgers die niet of enigszins bezorgd is. De zorgen van Nederlandse burgers over migratie blijken overigens ook als gevraagd wordt naar de waarde van migratie voor de Nederlandse samenleving. Bijna de helft van de respondenten (49%) ziet meer nadelen dan voordelen van immigratie, terwijl een kleine minderheid (11%) meer voor- dan nadelen ziet.

Leefbaarheid

Om het oordeel van de Nederlanders wat concreter te maken en ook een tijdsbeeld te krijgen is de leefbaarheid in de eigen woonplaats bevestigd op twee momenten, in 2009 en 2023 (zie figuur 3). De context van deze twee jaren is vooral interessant omdat in 2009 en de jaren daaraan voorafgaand nog het perspectief van een verwachte toekomstige bevolkingskrimp de ronde deed, ondersteund door toenmalige prognoses van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) van krimp. Het jaar 2023 wordt juist gekenmerkt door een sterke bevolkingsgroei, en vooral een sterke toename van immigratie, die daarmee de toon zette in het publieke debat.

Duidelijk is te zien dat in 2023 de schaarste op de woningmarkt een grote zorg is: 62 procent is (zeer) negatief over het woningaanbod in de eigen woonplaats, terwijl in 2009 14 procent negatief was en 47 procent positief. Maar ook op het vlak van ruimte voor natuur en sociale samenhang zien we in 2023 een negatieve ontwikkeling: een stijgend percentage dat negatief oordeelt over natuur en de sociale samenhang in de buurt, en het percentage dat positief is over beide onderwerpen daalt sterk tussen 2009 en 2023. Respondenten zien echter ook positieve ontwikkelingen: men is tussen 2009 en 2023 positiever geworden over het aanbod van gemeentelijke voorzieningen en het winkelaanbod. Hier zien we dat toename van de bevolkingsomvang ook een voordeel kan zijn om-

Figuur 3. Meninge n over de kwaliteit van de leefbaarheid in de eigen woonomgeving, 2009 en 2023

Noot: De vraag waarop deze resultaten zijn gebaseerd luidt: "Hoe beoordeelt u de leefsituatie in uw woonplaats op de volgende aspecten?" De neutrale antwoordpositie is in deze figuur weggelaten.

Bron data: NIDI/Center-panel (2009) en LISS (2023).

dat dit schaalvoordelen biedt: hoe meer mensen, hoe breder de belastingbasis voor een gemeente om publieke voorzieningen (zoals scholen en bibliotheken) te financieren en hoe aantrekkelijker het is voor bedrijven, zoals supermarkten of restaurants, om zich te vestigen.

Tot slot

Bevolkingsvraagstukken zijn weer terug op de agenda van het overheidsbeleid. Voor een deel is dat een goede ontwikkeling, maar eigenlijk zou demografie altijd op de agenda behoren te staan. Bevolkingsontwikkelingen voltrekken zich over het algemeen zeer langzaam en voorspelbaar, denk aan vergrijzing, en hebben een fundamentele invloed op de lange termijn van een samenleving. De reden dat demografie nu in de schijnwerpers staat lijkt vooral ingegeven door migratie; het is een onderwerp dat burgers de meeste zorgen baart. Immigratie domineert het debat en de verkiezingsuitslag van november 2023 is daar een weerklink van. Het nadeel van deze aandacht is dat kortetermijnoplossingen en -beloftes gaan overheersen, terwijl immigratie juist bekend staat als een terrein waar regeringen weinig directe invloed op kunnen uitoefenen. De Brexit-casus is daar een goede illustratie van. De vergrijzing van de bevolking en klimaatverandering zullen qua invloed op de samenleving veel groter zijn, zo niet fundamentele van aard zijn dan migratie. Wie demografische processen echt wil bijsturen of van koers doen veranderen ontkomt er niet aan om een langetermijnvisie te hebben op economie en samenleving. Die visie is nodig om de economische en sociale consequenties van een grijzer, diverser en drukker Nederland van een passend antwoord te voorzien. Een visie op de lange termijn is bij uitstek ook nodig om migratie te kunnen bijsturen en om het beste uit migranten te halen.

Harry van Dalen, NIDI/KNAW en Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg University, e-mail: dalen@nidi.nl

LITERATUUR:

- Dalen, H.P. van (2001), *Immigratie: Vloek of zegen voor de Nederlandse economie? Bevolking en Gezin*, 30 (3), pp. 3-36.
- Dalen, H.P. van (2019), *Brexit en migratieangst. Demos*, 35 (4), p. 8.
- Dalen, H.P. van en K. Henkens (2021), *Population and climate change: Consensus and dissensus among demographers. European Journal of Population*, 37, pp. 551-567.
- Dalen, H.P. van en D.J. van Vuuren (2024), *Sturen op migratie vereist langetermijnvisie, ESB*, 109 (4831), pp. 104-106.
- Diels, A.E. (1951), *Opvattingen van ondertrouwde vrouwen omtrent de grootte van haar toekomstig gezin*. Amsterdam: Instituut voor sociaal onderzoek van het Nederlandse volk.
- Goudsblom, J. (1959), *De nieuwe volwassenen*. Amsterdam: Querido.
- LISS (2023), *Bevolkingsontwikkelingen – Peiling demografische ontwikkelingen 2050*, Tilburg: Centerdata.
- Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024), *Gematigde groei - Rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050*, Den Haag.

De schaarse mantelzorger

Mantelzorgers zijn de steunpilaren in de zorg voor oudere familieleden. Met een groeiende groep ouderen die alleen wonen en de zeer sterke groei van het aantal 85-plussers zal de druk op potentiële mantelzorgers de komende 10 tot 20 jaar fors toenemen.

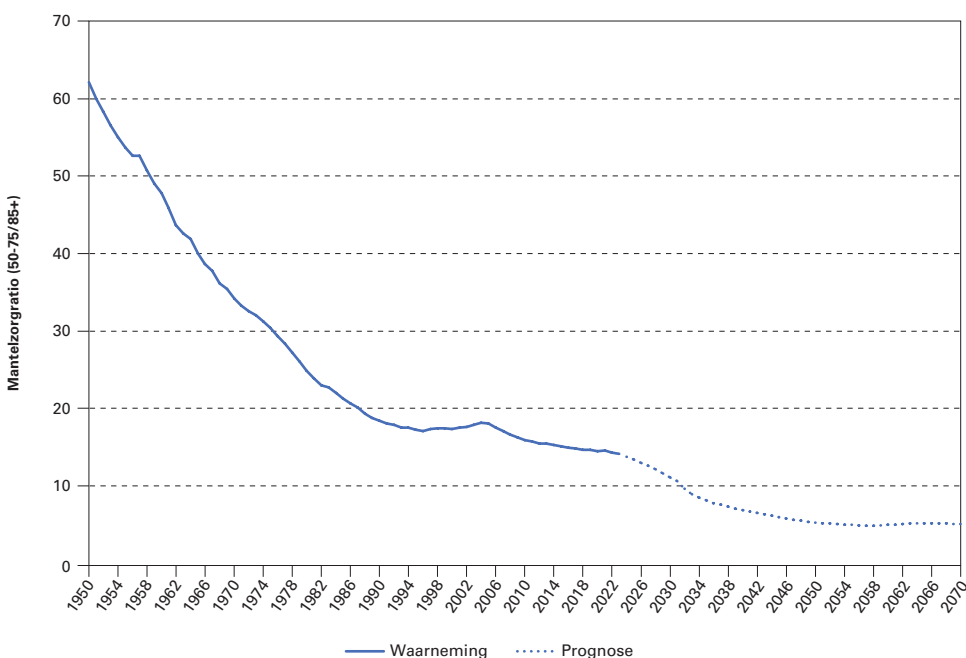
De vergrijzing van de bevolking neemt de komende 10-20 jaar sterk toe. Een belangrijke drijvende kracht achter dit proces is de toename van het aantal ouderen en dan vooral ouderen op zeer hoge leeftijd, de 85-plussers. Vanwege deze zogenaamde 'dubbele vergrijzing' zal de vraag naar formele zorg toenemen. Daarnaast groeit onder ouderen met gebreken of moeite met dagelijkse handelingen de behoefte aan informele zorg door familie en vrienden. Ook de druk op mantelzorg neemt dus toe. Onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) laat zien dat vooral onder 85-plussers de zorgbehoefte relatief groot is. Mantelzorg komt vaak op de schouders van mensen van 50 tot 75 jaar terecht, dat kan de partner zijn, die eveneens oud is, maar ook zorg door kinderen in de middelbare leeftijd komt vaak voor.

De onderstaande figuur laat op eenvoudige wijze zien hoe de verhouding tussen deze twee leeftijdsgroepen zich heeft ontwikkeld en naar verwachting zal ontwikkelen. In 1950 stonden er nog 62 (potentiële) mantelzorgers tegenover één 85-plusser. In 2024 is deze 'mantelzorgratio' nog maar 14. Vooruitkijkend blijft dit getal in 2050 steken op vijf mantelzorgers tegenover één 85-plusser. Deze ontwikkeling wordt gedreven door de toename in het aantal 85-plussers. Tussen 1950 en 2023 groeide deze groep met een factor 13, terwijl de groep 50-75-jarigen 'slechts' met een factor drie toenam. Dit nationale beeld verbergt regionale verschillen.

In sommige delen van het land krimpt en vergrijsst de bevolking nog sterker. Vooral aan de randen van Nederland, in delen van Groningen en Drenthe, de Achterhoek en in Zeeland en Limburg, zal de verhouding nóg lager kunnen uitkomen. Wie ouder wordt en ver van zijn of haar kinderen woont, zal dus op zoek moeten naar alternatieve oplossingen.

De Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 heeft een aantal suggesties gedaan om dit probleem te verlichten of draagbaar te maken. Die oplossingen komen neer op het verkleinen van de zorgbehoefte en het faciliteren van de mantelzorger. Zorg en wonen kunnen bijvoorbeeld veel meer gecombineerd worden zodat het mes aan twee kanten snijdt. De druk op mantelzorgers komt namelijk voor een deel door het toenemend aantal alleenwonende ouderen. Initiatieven waarin ouderen in een hofjesvorm met elkaar wonen en elkaar helpen zouden dus een oplossing kunnen vormen. Mantelzorgers worden zo ontlast en eenzaamheid voorkomen. Een andere manier om mantelzorgers te ontzien is de inzet van technologie die ouderen ondersteunt en mantelzorgers op afstand inzicht geeft in wat er speelt. Daarnaast kunnen ook werkgevers een bijdrage leveren. Het combineren van werk én zorg is zwaar en burn-out-klachten liggen bij mantelzorgers op de loer. Werkgevers in een vergrijzende maatschappij zullen hier meer oog voor moeten krijgen, willen ze de ervaren

Mantelzorgratio in Nederland, 1950-2070: omvang leeftijdsgroep 50 tot 75 in verhouding tot aantal 85-plussers

Bron: CBS Statline, Bevolkingsstatistieken en CBS-prognoses van december 2023.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Nico van Nimwegen, redacteur Lin Rouvroye, redacteur Juul Spaan, redacteur Maaïke van der Vleuten, redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	https://nidi.nl/demos
Abonnementen	gratis
Druk Opmaak	Koninklijke Van der Most www.up-score.nl

krachten in hun organisatie behouden. Ten diepste is de sleutel tot het verlagen van de zorgdruk het ontwikkelen van een levensstijl waarmee we gezond oud worden. De leeftijdsgrens van hulpbehoevendheid (85+), die instanties zoals het SCP en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) hanteren, is immers een veronderstelling die niet in steen gebeiteld is.

Floor Bruggeman, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid,
e-mail: a.bruggeman@minszw.nl
Harry van Dalen, NIDI-KNAW/
Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg
University, e-mail: dalen@nidi.nl

LITERATUUR:

- Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050 (2024), *Gematigde Groei - Rapport van de Staatscommissie Demografische Ontwikkelingen 2050*, Den Haag.